

Міждисциплінарний підхід до вивчення міжнародних відносин

Анісімова О.Ю., к.е.н., молодший науковий співробітник
НДЧ ІМВ Київського національного університету імені Тараса
Шевченка

У різні періоди часу кожна наука конструює і представляє свої моделі науковості одержуваного нею знання. Для результатів аналізу емпіричних матеріалів обов'язковим є коректне використання відповідних процедур отримання і обробки емпіричних даних, обґрунтування і розробка нових підходів до їх обробки. Для результатів аналізу теоретичних концепцій важливо дотримання методологічних принципів і парадигм досліджень, розробка нових теорій, парадигм і принципів теоретичного аналізу і конструювання.

Для регіонознавства і теорії міжнародних відносин, як і для інших розділів навчально-наукового знання, характерні інерційність і консерватизм в побудові і відтворенні знання. Слід зазначити, що в рамках післявоєнної політології в світі склалося два основних підходи до інтерпретації регіональних проблем: а) розгляд цих проблем в рамках окремої дисципліни - економіки, соціології, політології; б) міждисциплінарний підхід.

Історія становлення дисциплінарного статусу будь-якої науки має принципове значення: це ключ до розуміння складних дослідних рамок і визначення ступеня впливу суміжних дисциплін. У цьому загальному значенні проблема статусу дисциплінарних досліджень міжнародних відносин не унікальна, проте вона має досить специфічні особливості, розгляд яких в історичній перспективі дозволяє більш глибоко зрозуміти, який сучасний рівень розвитку досліджень, і оцінити їх перспективи.

Протягом усього ХХ ст. проблематика дисциплінарності МВ знаходила живий відгук в академічному середовищі. Не буде великим перебільшенням сказати, що для вчених-міжнародників подібний самоаналіз властивий більш інших, і для цього є певні причини. І до цього дня існує значний рівень невизначеності щодо дисциплінарного статусу міжнародних відносин як у вітчизняній науці, так і в зарубіжній; однією з причин цього є відносна «молодість» досліджень МВ.

Протягом ХХ ст., на наш погляд, хронологічно можна виділити три періоди, межами яких були так звані «великі суперечки», коли проблема

актуалізувалася і напруження дискусій наростало, змінюючись в подальшому досягненням певного консенсусу.

Перш за все, необхідно звернути увагу на міждисциплінарний генезис досліджень МВ. Поштовхом до початку усвідомленого вивчення міжнародних відносин як специфічного феномена стало формування єдиної системи МВ в другій половині XIX ст., безпосередньо пов'язане із завершенням промислового перевороту, що має принципові економічні і соціально-політичні причини і наслідки не тільки в рамках країн, а й в загальносвітовому масштабі. Цей період цілком виправдано можна назвати періодом формування єдиного міжнародного простору. До найперших спроб її концептуального визначення в кінці XIX в. ми відносимо виникнення геополітичних «теорій» і дослідження імперіалізму, що з'явилися на рубежі XIX-XX ст. (Дж. Гобсон) і на початку XX ст. (В. І. Ленін).

Однак слід визнати, що аж до закінчення Першої світової війни та область дослідження, яку ми зараз відносимо до міжнародних відносин, в Західній Європі і Північній Америці практично повністю продовжувала бути «монопольованою» історією дипломатії.

Ці обставини стали визначальними для формування в міжвоєнний період двох підходів. Перший наполягав на необхідності досліджувати «безпосереднє значення поточних подій» на відміну від історичної прихильності до вивчення минулого. Явним недоліком, який не дозволив цьому підходу зайняти домінуюче становище, була відсутність чітких методологічних основ для кореляцій поточної подієвості і довгострокових історичних тенденцій.

Другий сформований після закінчення Першої світової війни підхід, який і отримав домінуюче становище в міжвоєнний період, будувався на відмові від переважаючих в дипломатичній історії того часу категорій концепції «балансу сил». Цей підхід, що отримав надалі назву «політичного ідеалізму», підкреслював інституціоналізацію міжнародних відносин за допомогою розвитку правових норм і організацій.

У зв'язку з цим слід, на наш погляд, звернути увагу ще на одне джерело формування дослідницького порядку міжнародних відносин, який також підкреслює, з одного боку, міждисциплінарний характер їх генезису, але з іншого - значну їх залежність від політичної науки в тому варіанті, який був уже сформований в США до початку XX ст.. Таким чином, формування порядку політичного ідеалізму було своєрідним протестом проти застосування до аналізу міжнародних відносин постулатів «юридичної теорії держави», що доводить суверенність держави до абсолюту.

Початок Другої світової війни повністю дискредитував політичний ідеалізм, а наступний важливий крок у розвитку досліджень МВ - так звана «перша велика суперечка», яка розверталася з кінця 1930-х до кінця 1940-х рр., привів до зміни концептуального лідера: ідеалізм був витіснений школою «політичного реалізму», що сформувалася після Другої світової війни.

Сфокусованість реалізму на аналізі політичних процесів відкривала вагомій дослідницькій альтернативі, а в контексті формування дисциплінарних МВ посилила ще один «вимір»: близькість з політологією стала невід'ємною частиною дискусій про автономність і науковий статус досліджень міжнародних відносин.

Ця проблематика отримала повне звучання в середині ХХ ст. в ході так званого «другого великого спору», що розгорнувся на хвилі «біхевіористської революції» в політичній науці. Нагадаємо, що сторонами «другого великого спору» виступали, з одного боку, «традиціоналісти», які ратували за примат використання традиційних інтуїтивно-логічних методів як найбільш адекватних інструментів в пізнанні суті міжнародних феноменів, а з іншого боку, «модерністи» - прихильники активного залучення методів точних і природничих наук («сайенсних» методів), включаючи кількісні. Позиція «модерністів», які виступали за активне запозичення методів точних і природничих наук, була очевидно міждисциплінарною. Цікаво відзначити, що поряд з використанням методів точних і природничих наук активізувалося і запозичення з боку дослідників-міжнародників методичного інструментарію як традиційних гуманітарних наук, так і тих дисциплін, які відчули вже на собі вплив біхевіоризму, зокрема соціології, психології та антропології.

Така прихильність міждисциплінарності була прямою відповіддю на гетерогенність міжнародних відносин і прагненням максимально охопити всі їх аспекти. На той період часу зняття гостроти проблеми сприяло привнесення з природничих наук, досить швидке поширення і творчий розвиток системного підходу. Застосування останнього дозволило привнести наукову строгість в визначення предмета дослідження.

Однак практично відразу цей консенсус похитнувся онтологічними і методологічними підставами некласичної науки, що породили бурхливий розквіт системних досліджень в рамках всіх сформованих парадигм. А «постпозитивістська велика суперечка» стала вираженням приходу постнекласичних принципів в дослідження МВ.